

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

DƯƠNG THỊ HỒNG LIÊN

**NGHỆ THUẬT TIỂU THUYẾT
CỦA MA VĂN KHÁNG THỜI KỲ ĐỔI MỚI**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

THÁI NGUYÊN - 2008

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

DƯƠNG THỊ HỒNG LIÊN

**NGHỆ THUẬT TIỂU THUYẾT
CỦA MA VĂN KHÁNG THỜI KỲ ĐỔI MỚI**

**CHUYÊN NGÀNH: VĂN HỌC VIỆT NAM
MÃ SỐ: 60.22.34**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: T.S. MAI THỊ NHUNG

THÁI NGUYÊN - 2008

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin chân thành cảm ơn sâu sắc tới TS. Mai Thị Nhung - người đã tận tình giúp đỡ tôi trong suốt quá trình nghiên cứu khoa học và hoàn thành luận văn.

Nhân dịp này, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học - Trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên, Viện Văn học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội đã giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khoá học.

Cuối cùng tôi xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè và đồng nghiệp đã quan tâm động viên, khích lệ, giúp đỡ tôi trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu.

Mặc dù đã nỗ lực cố gắng, song do thời gian thực hiện không nhiều, năng lực bản thân có hạn nên luận văn chắc chắn còn nhiều thiếu sót. Kính mong nhận được sự lượng thứ và góp ý chân thành của các thầy, cô giáo cùng bạn bè đồng nghiệp để được học hỏi, rút kinh nghiệm cho các công trình sau.

Thái Nguyên, tháng 10 năm 2008

Dương Thị Hồng Liên

MỤC LỤC

	Trang
MỞ ĐẦU	
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	7
4. Mục đích nghiên cứu.....	7
5. Phương pháp nghiên cứu	7
6. Đóng góp của luận văn	8
7. Cấu trúc luận văn.....	8
NỘI DUNG	
Chương 1. Cái nhìn nghệ thuật của Ma Văn Kháng trong tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới	9
1.1. Khái niệm cái nhìn nghệ thuật.....	9
1.2. Những yếu tố tạo nên cái nhìn nghệ thuật của Ma Văn Kháng	10
1.2.1. <i>Tố chất thông minh sắc sảo và cá tính sáng tạo của nhà văn.....</i>	<i>10</i>
1.2.2. <i>Sự chuyển mình mạnh mẽ của một cơ chế xã hội mới.....</i>	<i>13</i>
1.3. Cái nhìn nghệ thuật của Ma Văn Kháng trong tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới.....	15
1.3.1. <i>Cái nhìn hiện thực sắc sảo hướng thẳng vào những vấn đề nhức nhối trong cuộc sống</i>	<i>15</i>
1.3.2. <i>Cái nhìn con người tinh tường nghiêng về những giá trị văn hoá truyền thống.....</i>	<i>28</i>
Chương 2. Giọng điệu nghệ thuật của Ma Văn Kháng trong tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới	46
2.1. Khái niệm giọng điệu nghệ thuật	46
2.2. Các sắc thái giọng điệu nghệ thuật trong tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới của Ma Văn Kháng	48
2.2.1. <i>Giọng điệu trữ tình thiết tha, sâu lắng.....</i>	<i>50</i>

2.2.2. Giọng điệu triết lý, triết luận.....	59
2.2.3. Giọng điệu mỉa mai, châm biếm	67
2.2.4. Giọng điệu thương cảm, xót xa	74
Chương 3. Ngôn ngữ nghệ thuật của Ma Văn Kháng trong tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới	80
3.1. Khái niệm ngôn ngữ nghệ thuật	80
3.2. Nghệ thuật sử dụng ngôn ngữ của Ma Văn Kháng.....	82
3.2.1. Ngôn ngữ dung dị đời thường tươi rói sự sống.....	83
3.2.2. Ngôn ngữ giàu tính biểu cảm giản dị mà trong sáng.....	98
KẾT LUẬN	107
TÀI LIỆU THAM KHẢO	110

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Ma Văn Kháng là một trong những nhà văn có công đầu tiên mở đường cho sự nghiệp đổi mới văn học. Vào những năm đầu 80 của thế kỷ XX, nhiều sáng tác của Ma Văn Kháng đã "nhìn thẳng vào sự thật, nói rõ sự thật", từ đó tạo nên những cuộc tranh luận sôi nổi trên các diễn đàn văn học. Ông cũng là một trong số các nhà văn Việt Nam hiện đại sáng tác thành công ở cả hai thể loại truyện ngắn và tiểu thuyết. Qua từng tiểu thuyết, truyện ngắn, Ma Văn Kháng không ngừng tìm kiếm những cách thể hiện mới. Thời gian và kinh nghiệm nghệ thuật đã tôi luyện ngòi bút Ma Văn Kháng khiến ông luôn gặt hái được những thành tựu đáng kể.

1.2. Toàn bộ tiểu thuyết của Ma Văn Kháng nhìn chung được sáng tác theo hai mảng đề tài lớn với hai cảm hứng chủ đạo: Đề tài về dân tộc miền núi với cảm hứng sử thi và đề tài về thành thị với cảm hứng thế sự đời tư. Trong đó có những tác phẩm được giải thưởng trong nước, quốc tế và được dịch ra tiếng nước ngoài như: Truyện ngắn *Xa phủ* đoạt giải nhì (không có giải nhất) trong cuộc thi truyện ngắn của Tuần báo Văn nghệ 1967 - 1968, tập truyện ngắn *Trăng soi sân nhỏ* giải thưởng Hội Nhà văn Việt Nam năm 1995, giải cây bút vàng cho truyện *SanChàChải* trong cuộc thi truyện ngắn và ký 1996 - 1998 do Bộ Công an và Hội Nhà văn Việt Nam tổ chức. Ngoài *Mùa lá rụng trong vườn* được giải thưởng Hội Nhà văn năm 1984, Ma Văn Kháng còn vinh dự nhận được giải thưởng văn học Đông Nam Á (1998) và giải thưởng Nhà Nước về văn học nghệ thuật (2001). Với những thành tựu kể trên, Ma Văn Kháng đã tự khẳng định vị thế của mình trong nền văn học Việt Nam đương đại.

1.3. Lâu nay, đã có khá nhiều bài viết, các công trình nghiên cứu về Ma Văn Kháng và các tác phẩm của ông. Nhưng hầu hết là những đánh giá, nhận định chung về từng tác phẩm cụ thể, về hình tượng nghệ thuật, thậm chí là khen chê một tác phẩm hoặc một khía cạnh nào đó của tác phẩm ngay khi nó ra mới ra đời. Với các công trình nghiên cứu công phu như các luận văn Thạc sĩ, luận án Tiến sĩ tuy đã hướng vào những khía cạnh chuyên biệt như: kiểu nhân vật, đặc trưng của thể loại,

cảm hứng nghệ thuật hoặc những dấu hiệu đổi mới văn học qua sáng tác của ông và một số nhà văn tiêu biểu cùng thời, nhưng việc đi sâu tìm hiểu, nghiên cứu, khám phá nghệ thuật tiểu thuyết của Ma Văn Kháng từ góc độ cái nhìn, giọng điệu và ngôn ngữ nghệ thuật để thấy sâu sắc hơn quan niệm của nhà văn về hiện thực cuộc sống và con người trong một giai đoạn phát triển đầy phức tạp của xã hội thì vẫn còn bỏ ngỏ.

Với những lý do trên, chúng tôi mạnh dạn lựa chọn vấn đề ***Nghệ thuật tiểu thuyết của Ma Văn Kháng thời kỳ Đổi mới*** làm đề tài nghiên cứu của mình. Việc nghiên cứu một cách hệ thống vấn đề này sẽ giúp chúng ta thấy rõ vị thế của các yếu tố nghệ thuật (cái nhìn, giọng điệu và ngôn ngữ) trong việc thể hiện tư tưởng nghệ thuật của nhà văn. Từ đó khẳng định đóng góp to lớn của Ma Văn Kháng về phương diện sáng tạo nghệ thuật tiểu thuyết thời kỳ Đổi mới, đồng thời đề tài cũng góp phần làm tư liệu tham khảo cho các sinh viên, học viên và những người yêu thích văn học Việt Nam hiện đại.

2. Lịch sử vấn đề

Ma Văn Kháng là một trong số những nhà văn có đóng góp đáng kể vào công cuộc đổi mới văn xuôi giai đoạn sau 1975. Một trong những đóng góp ấy là sự đổi mới về cái nhìn, giọng điệu và ngôn ngữ nghệ thuật. Ông "đã cố gắng đổi mới tư duy nghệ thuật tiểu thuyết, tìm hướng đi mới trong lao động sáng tạo nghệ thuật". Ngay từ khi truyện ngắn *Phố cũ* ra đời (1959) và đặc biệt là những tác phẩm xuất hiện trong giai đoạn đầu những năm 80 của thế kỷ XX, Ma Văn Kháng đã được đông đảo dư luận, độc giả và các nhà phê bình quan tâm. Nhiều công trình nghiên cứu, phê bình của các nhà văn, nhà thơ và các nhà nghiên cứu như: Giáo sư Phong Lê, Lã Nguyên, Tô Hoài, Trần Đăng Xuyền, Nguyễn Bích Thu đã được đăng tải trên nhiều sách báo và tạp chí... Để phục vụ cho những vấn đề mà đề tài nghiên cứu, chúng tôi tập trung tìm hiểu ý kiến của những người đi trước về cái nhìn, giọng điệu và ngôn ngữ nghệ thuật.

2.1. Về cái nhìn nghệ thuật

Tiểu thuyết Ma Văn Kháng thời kỳ Đổi mới đã thật sự gây được sự chú ý, quan tâm đặc biệt của đông đảo độc giả cũng như giới nghiên cứu, phê bình văn học

và đã trở thành hiện tượng văn học một thời. Các tiểu thuyết *Mùa mùa hạ*, *Mùa lá rụng trong vườn*, *Đám cưới không có giấy giá thú*, *Côi cút giữa cảnh đời...* đã tạo ra cuộc tranh luận sôi nổi làm cho đời sống văn học đương đại trở nên phong phú và đa dạng hơn.

Tác giả Trần Đăng Xuyền, trong bài viết *Một cách nhìn cuộc sống hôm nay* đăng trên báo Văn nghệ số 15 - 19 - 1983 đã đưa ra nhận định xác đáng về tiểu thuyết *Mùa mùa hạ*: "Giá trị của *Mùa mùa hạ* không chỉ là chỗ mạnh dạn lên án cái tiêu cực mà chủ yếu là xây dựng được cách nhìn, thái độ đứng đắn trước những cái xấu, trước những bước cản đi lên Chủ nghĩa xã hội".

Sau *Mùa mùa hạ*, tiểu thuyết *Mùa lá rụng trong vườn* xuất hiện. Trong cuộc hội thảo về tác phẩm *Mùa lá rụng trong vườn* do Câu lạc bộ Báo Người Hà Nội và Nhà xuất bản Phụ nữ phối hợp tổ chức, các nhà văn, nhà lý luận phê bình đã có nhiều ý kiến đánh giá về những thành công cũng như những hạn chế của tác phẩm. Nhà nghiên cứu Lại Nguyên Ân khẳng định: "*Mùa lá rụng trong vườn* biểu hiện cho xu thế văn học đang vươn tới những vấn đề cốt yếu"; Hoàng Kim Quý lại nhấn mạnh: "Tác giả *Mùa lá rụng trong vườn* đã nhìn thẳng vào cuộc sống của những gia đình với mỗi người".

Nói về cái nhìn của Ma Văn Kháng trong tiểu thuyết *Đám cưới không có giấy giá thú*, trong bài viết: "*Đọc Đám cưới không có giấy giá thú*" của Lê Ngọc Y, tác giả đã nhận thấy "Bằng cách nhìn tinh tế vào hiện thực đời sống tác giả đã mô tả những người giáo viên sống và làm việc gặp quá nhiều khó khăn. Những vui buồn của thời thế đã phản ánh vào những trang tiểu thuyết trở nên sống động". Từ đó, tác giả nhấn mạnh Ma Văn Kháng "đã có cái nhìn hiện thực, tinh táo nên không bị thói xấu, cái bất bình thường vốn nảy sinh trong xã hội đang vận động lấn át, hoặc chỉ thấy một chiều này u ám mà không thấy chiều khác đầy nắng rực rỡ".

Cùng với ý kiến đó, tác giả Lê Thanh Hùng cũng đưa ra nhận xét: "Có lẽ Ma Văn Kháng muốn bộc lộ một cái nhìn tiến bộ và khá mới mẻ, một nhận định khá chính xác về hiện thực đời sống đương thời - cái xấu, cái ác vẫn tồn tại, hoành hành

và sinh sôi trong đời sống, còn cái thiện, cái tốt mặc dù có nhưng có lẽ chưa đủ mạnh để có thể chiến thắng" [12,77].

Đến với tiểu thuyết *Côi cút giữa cảnh đời* (1998) - tác phẩm mà nhà văn tâm đắc nhất, đã có không ít ý kiến xung quanh tác phẩm. Giáo sư Phong Lê trong cuốn *Văn chuyện Văn và Người* - Nhà xuất bản Văn hoá thông tin năm 1989 cho rằng: "Cuốn sách của Ma Văn Kháng đã vục vào cái sự thật tối tăm oan khổ đó như nhiều cuốn sách khác. Nó thật lạ, anh lại đưa con người vào quỹ đạo những tình cảm nhân hậu tốt lành. Có thể nói, đó là hiệu quả thanh lọc, tẩy rửa. Cái hiệu quả thanh lọc này vốn dành cho nghệ thuật và dường như cũng chỉ có nghệ thuật đích thực, nghệ thuật cao hơn cuộc đời mới có thể làm nổi"...

Nhận xét về cái nhìn trong tiểu thuyết Ma Văn Kháng thời kỳ Đổi mới, nhìn chung các tác giả đã thấy rõ cái nhìn tiên bộ, mới mẻ của nhà văn. Tuy nhiên, đây chỉ là những nhận xét lẻ tẻ trên các công trình của các nhà nghiên cứu. Chúng tôi thấy vấn đề này cần phải nghiên cứu sâu hơn và có hệ thống hơn.

2.2. Về giọng điệu nghệ thuật

Trong quá trình sưu tầm tài liệu tham khảo chúng tôi nhận thấy, có những công trình nghiên cứu, những ý kiến đánh giá liên quan đến khía cạnh này như trong bài viết *Mùa lá rụng trong vườn và những vấn đề của đời sống gia đình hôm nay* (Báo phụ nữ Việt Nam số 17 - 1986) tác giả Trần Bảo Hưng nhận xét: "Về mặt bút pháp, qua tác phẩm này, Ma Văn Kháng bộc lộ thêm một số sở trường mới; khả năng biện giải, triết lý, phân tích một cách khúc chiết thông minh"

Nghiên cứu về tiểu thuyết *Đám cưới không có giấy giá thú* (1989), tác giả Mai Thục cho rằng: *Đám cưới không có giấy giá thú* có tính luận đề về mối quan hệ giữa những giá trị văn hóa với đời sống của con người; Vũ Dương Quý với bài viết *Phải chăng đời là một vại dưa muối hồng?...đặc biệt là cuộc hội thảo về tiểu thuyết Đám cưới không có giấy giá thú* do báo Văn nghệ tổ chức ngày 11- 1- 1990 với sự tham gia đông đảo của các nhà văn, nhà lý luận phê bình nổi tiếng đã đánh giá khái quát và bổ ích, lý thú về giá trị đích thực cũng như những hạn chế của tác phẩm trên mọi phương diện.

Khi bàn về *Ma Văn Kháng với Côi cút giữa cảnh đời* trong *Văn chuyện Văn và Người*, Giáo sư Phong Lê tiếp tục nhận xét: "Truyện ngắn Ma Văn Kháng quả là một hiện tượng nổi bật trong văn học những năm 90, tuy vẫn chỉ một giọng điệu nhưng không gây nhàm tẻ. Biết thế trước rồi mà vẫn ham đọc. Một giọng điệu vẫn là nằm trong trong mạch ngầm tuôn chảy từ một nguồn chung của nền truyện ngắn hiện đại. Rõ ràng Ma Văn Kháng vẫn chưa tách ra được thật rõ một lối riêng, nhưng vẫn không bị nhoè mờ trong diện mạo chung đó... *Côi cút giữa cảnh đời* đối với tôi, đó là một cuốn sách đọc không thôi cảm động và đầy ấn tượng. Trên hai trăm trang sách, đọc một thôi, không có gì khúc mắc, tất cả đều dễ hiểu, tương như không có nghệ thuật... Cuốn sách của Ma Văn Kháng ai đọc cũng hiểu, đọc một lần là hiểu, và xem ra cũng chỉ một tầng nghĩa thôi. Ấy vậy mà, tôi lại nghĩ, đó mới là hoặc vẫn là nghệ thuật đích thực".

Về các luận văn, luận án tiến sĩ chúng tôi thấy luận văn của Phạm Mai Anh (1997) - *Đặc điểm truyện ngắn Ma Văn Kháng*; Lê Thanh Ngọc (2004) - *Nghệ thuật trần thuật trong truyện ngắn Ma Văn Kháng sau 1975*; Đỗ Phương Thảo (2006) - *Nghệ thuật tự sự trong sáng tác của Ma Văn Kháng...*

Đây là những công trình đã nghiên cứu và có những nhận xét, đánh giá khá sâu sắc, khách quan một số khía cạnh về phương diện nghệ thuật trong các tiểu thuyết của Ma Văn Kháng và là những gợi ý vô cùng quan trọng cho quá trình nghiên cứu của chúng tôi.

2.3. Về ngôn ngữ nghệ thuật

Với sự đóng góp của mình về thể loại tiểu thuyết, Ma Văn Kháng được coi là một trong những người có thành tựu đáng kể trong quá trình đổi mới tư duy tiểu thuyết, tìm hướng đi mới trong sự sáng tạo nghệ thuật, đặc biệt là sự sáng tạo về ngôn ngữ. Trong quá trình nghiên cứu chúng tôi thấy có một vài công trình nghiên cứu về vấn đề này. Trong bài viết *Một vài suy nghĩ khi đọc Côi cút giữa cảnh đời của Ma Văn Kháng*, tác giả Vũ Thị Oanh đã cho rằng: "*Côi cút giữa cảnh đời* - cuốn sách viết theo đề nghị cho lứa tuổi sắp vào đời, không đề cương, không hợp đồng, được xuất bản bởi sự hợp tác của Nhà xuất bản Kim Đồng và Nhà xuất bản